

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

*др Алексић Радомир, др Бошковић Радосав, др Грицакаји Ирена, др Коларич Рудолф,
Конески Блаже, др Николић М. Берислав, др Павловић Миливој, др Пецо Асим,
др Пешикан Мићар, др Стевановић Михаило, др Храсће Мајје*

Главни уредник

М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVII — св. 3—4.

БЕОГРАД

1968—1969.

11. — JOSIP MATEŠIĆ: Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen. Wiesbaden 1965, Lieferung 1; 1966, Lieferung 2; 1967, Lieferung 3; 1967, Lieferung 4.

Међу језичким стручњацима и у Загребу и у Београду поодавно се већ ради на томе да се — као један од најхитнијих и најзначајнијих задатака наше лингвистичке науке и културе уопште — оставаре пројекти о изради и публикавању инверзног речника српскохрватског језика — приручника који је за изучавања у бројним областима језика не само неопходан већ и незаменљив. Иако је у том правцу нешто и учињено, до остварења овога посла није још до данас дошло, делом због финансијских потешкоћа, а делом и због извесног неразумевања значаја и корисности оваквог приручника.

Ову празнину, не само у нашој већ и у општесловенској научној литератури, попунила је издавачка кућа Otto Harrasovitz у Висбадену која је — поред низа других, раније издатих значајних дела славистичке литературе — недавно завршила штампање инверзног речника српскохрватског језика: Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, у 4 свеске. Израдио га је Јосип Матешкић, члан Славистичког семинара Универзитета у Гисену, ранији доцент загребачке Академије за казалишну умјетност.

Инверзни речник данас не представља нову појаву. Значај оваквог типа речника и потреба за њим већ су одавно схваћени у срету, па отуда и није случајно што се посла око израде оваквих речника прихватају како велике земље тако и изванредан број малих. Први такав речник израђен је већ пре више од пола столећа за латински језик (Otto Gradenwitz, *Laterculi vocum latinarum*, Leipzig 1904) да би се за њим појавили и други: два за грчки (врло обухватни Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache, Göttingen 1944, који је, по налогу бечке Академије наука, припремио Paul Kretschmer; и C. D. Buck — W. Petersen, *A reverse index of Greek nouns and adjectives*, London 1944,

који је израђен на универзитету у Чикагу), за старословенски (као додатак уз *Handwörterbuch zu den altkirchenslawischen Texten*, Heidelberg 1955, који су саставили L. Sadnik и R. Aitzetmüller), румунски (*Dictioner invers*, Bukurest 1957, у издању Academia Republicci Populare Romine, Institutuli de lingvistică din București), италијански (*Dizionario inverso italiano a cura di M. Alinei, Mouton et Co., The Hague* 1962), немачки (E. Mater, *Rückläufiges Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, 1965), два за руски (од којих други такође у издању Otto Harassovitz — H. H. Bielfeldt, *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart*, Berlin 1958. и R. Greve — B. Krcesche, *Russisches rückläufiges Wörterbuch*, Berlin-Wiesbaden 1958. и 1959, под руководством Маха Vasmera) и, најзад, за пољски (S. B. Lindego, *Indeks a tergo do Słownika języka polskiego*, Warszawa 1965) као и неки други, мањи. Наш језик, пак, тек овим делом Ј. Матешаћа добија свој инверзни речник који ће, без обзира на његове недостатке, бити, без сумње, са задовољством поздрављен и прихваћен у научном свету (и не само у њему), а, надамо се, послужити и као подстрек за исва, још потпунија и усавршенија издања.

Основни систем инверзног речника на изглед је врло једноставан. Основна му је одлика у томе што су речи у њему обрнуто абецедиране, тј. наведене једна за другом према абецедном реду који се добија идући не од почетка према крају речи (што је случај у стандардним речницима) већ идући од краја према почетку речи. На тај начин, под словом А, на пример, сврстане су све лексеме које се завршавају на -а (*a, aa, ба, аба, баба, баба, њрбаба, њрџрабаба, нацабаба* итд.), под Б све речи којима је тај глас крајњи (*б, аб, ахбаб, бабаб, лагаб, асхаб, лакаб, асџрлаб, слаб, њрслаб, њрслаб* итд.) и тако редом.

Колика може бити корист од овако презентираних лексичког фонда једног језика једва да треба и псмињати. Без нега је немогуће извршити потпуну обраду творбе речи и утврдити односе и законитости у оквиру и између појединих суфикса. Стога су се, без оваквог речника, сва досадашња испитивања морала заснивати на посебном напору стихијског прикупљања материјала и пребирања по сећању. Једини преглед примера по суфиксима дао је Ђ. Даничић у својим Основама српскога или хрватскога језика, али тај материјал, заснован на Вуковом лексичком фонду и сведен само у суфиксалне оквире, ни издалека није могао задовољити и послужити за обраду савременог језичког израза, који је од Вука далеко унапредовао. Овакав речник неопходан је приручник и при испитивању, утврђивању и прсверавању норматива и из других бројних области морфологије, фонологије, фонетике итд. Дак се, на при-

мер, у Правопису и другим граматичким делима за стране речи у којих се избегава промена сугласника *к, г, х* пред самогласником *и* налазе углавном исти и малобројни примери: *најлонка* — *најлонки*, *фреска* — *фрески*, *фризерка* — *фризерки* и др. (Правопис не даје ни један пример стране речи са сугласником *г* испред *и*) посредством инверзног речника до таквих се примера може доћи веома лако и потпуно (исп. *ѿрагика*, *логика*, *ѿублика*, *реѿублика*, *симболика*, *библиотека*, *киноѿека*, *аѿѿѿека*, *карѿѿѿека*, *мелодика*, *графика*; *малага*, *колега*, *омега*, *лига*, *инѿѿрига*, *фаланга*, *сфинга*, *харинга*, *синагога*, *ѿѿрога*, *фуга*, *ценѿѿрифуга*; *чоха*, *синегдоха*, *шубха*, *конха*, *ѿѿроха* итд. — да наведемо само неке од њих).¹ На исти начин веома је доступан и материјал којим се могу проверити и употпунити, рецимо, и критеријуми поделе именица и глагола на врсте, преглед фонетске и морфолошке асимилације именица страног порекла у нашем језику, извршити најразличитија статистичка проучавања структуре језичког и речничког фонда, извршити методом унутрашње реконструкције комплетнија испитивања историје нашег језика, утврђивати норме и оквири за творбу нових речи и терминологије као и разни други општелингвистички критеријуми и законитости. Посебно треба нагласити ефикасност оваквог речника за егзактну обраду књижевног акцента, с обзиром на зависност акцента огромног броја речи од завршетка речи, а што је досад, нарочито у систематизацији нових речи, страних позајмица, разноврсних сложеница и у другим колебљивим ситуацијама, утврђивано готово појединачно, често уз огрешења о законитости које владају у појединим категоријама, што систем нашег савременог акцента чини доста неуједначеним, понекад и у оквиру једног истог приручника или дела. Сигурно је такође да ће, сем лингвистима и филолозима, овакав речник веома корисно послужити и изучаваоцима метрике и поетике, песницима за изналажење речи за римоване стихове, стенографима за усавршавање система симбола и скраћеница као и за многе друге сврхе које се одмах можда и не могу предвидети.

Треба, међутим, поменути да вредност инверзног речника, па према томе и овог који је пред нама, није само и искључиво у него-

¹ Овакав доступан преглед материјала лако може одређеније показати, у ствари, како се оне у овом погледу понашају, тј. да именице страног порекла на *-ка* (*библиотека*, *ѿрагика*, *реѿублика*, *логика*, *киноѿека*, *карѿѿѿека* и сл.) лакше подлежу законима палатализације (исп. *библиотеѿи*, *ѿраѿиѿи*, *реѿублиѿи*, *логиѿи* итд.) од именица страног порекла на *-га* (исп. *колеѿи*, *фаланѿи*, *сфинѿи*, *харинѿи* итд.) и именица на *-ха* (исп. *чоѿа*, *синегдоѿа* и др.) које изменама задњонепчаних сугласника испред *-и* пружају већи отпор.

вом систему уназадног абецедирања. Употребљивост његова зависи исто толико и од веродостојности и комплетности материјала, а посебно од начина презентирања тога материјала с обзиром на бројне правописне, фонетске, морфолошке и граматичке проблеме који се при сваком лексикографском послу, а поготово овакве врсте, нормално намећу. Колико је Ј. Матешаић успео да овим проблемима одоли показале се тек приликом свестранијег коришћења приручника који је израдио. Не заборављајући, дакако, велику услугу коју ће овај речник учинити свима којима је намењен, ми ипак желимо да укажемо и на извесне, углавном основне недостатке, а који се могу опазити и летимичним прегледом материјала његовог речника.

Речнички фонд расподељен је у четири свеске. Прва обухвата речи *a* — *назад*, друга *уназад* — *активирајти*, трећа *реквирирајти* — *йолезан* и четврта *железан* — *сџуж*. Прве две свеске садрже 464, а друге две 492 странице заједничке пагинације. Речи су штампане латиницом у три усправне колоне од по 47 одредница у свакој колони (на пуним страницама) што значи да речник обухвата око 133.000 лексема. По томе, око три пута је обимнији од Вуковог, а бар два пута богатији од осталих наших стандардних речника, што га тренутно чини најопсежнијом довршеном објављеном лексикографском збирком нашег језика. Овај је фонд, према ауторској напомени у уводу, добијен прикупљањем речи нашег савременог књижевног језика из следећих извора: *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Zagreb—Novi Sad 1960; Л. Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, Београд 1936; С. Ристић — Ј. Кантрга, *Речник српскохрватског и немачког језика*, Београд 1928; J. Dayre — M. Deanović — R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, Zagreb 1956; J. Juranić, *Srpskohrvatsko-slovenački rječnik*, Ljubljana 1955; B. Klaić, *Rječnik stranih riječi izrazi i kratica*, Zagreb 1962. — који су, изузев скраћеница и властитих имена, у потпуности ексцерпирани; затим: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I—III*, Београд 1863/1864; Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, IV изд., Београд 1935²; F. Iveković — I. Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901. — из којих је узео само оне речи за које сматра да их још потврђује савремени књижевни језик, док је *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU (A — трој)* употребио само за допуну грађе претходних извора. Сем из ових извора, аутор је уно-

² Ј. М. погрешно цитира: Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима . . .* (исп. св. I, стр. VII).

сно речи и из властите збирке, нарочито у оквиру категорија као што су глаголске именице, присвојни придеви, прилози и егници.

Мада овим нису исцрпене све могућности за комплетирање грађе језика³, речник представља солидан и углавном задовољавајући збир речи, уопште узевши, и замерке које ће се у том погледу моћи ставити ипак ће бити, бар у извесним случајевима, од мањег значаја. Више од тога моћи ће се, међутим, приговорити систему који је у приказивању и обради лексичког фонда примењен.

Попут других инверзних речника, ни овај, осим уназадно абенедираног прегледа одредница, није давао уз њих и тумачења семантике речи. Овај иначе стварни али и нормални у овом случају недостатак могао је бити у великој мери ублажен да је аутор макар и делимично само извршио идентификацију извора и морфолошког типа речи. Идентификацијом извора био би знатно олакшан труд око проналажења појединих одредница у матичним речницима приликом евентуалне потребе за проверавањем значењских, граматичких и др. података (а што овако неће бити увек једноставно с обзиром на велики број ексцерпираних извора). Ово се нарочито тиче хомонима међу којима често има и таквих у којих ни евентуална разлика у акценту није довољно семантички диференцијална (исп. *браџа*, *браџа*, *џиџа*, *џиџа*, *лама*, *лама*, *лама* и *лама*, *маја*, *маја*, *маја*, *баја*, *баја*, *баја* и сл.⁴). Идентификацијом морфолошког типа, пак, избегле би се забуне до којих, нарочито за странце, може доћи услед тога што су се, по природи система инверзног речника, међу глаголима на *-ћи*, рецимо, нашле именице *кћи* и придеви на *-ћи* (*свећлећи*, *ораћи*, *јунећи* итд.), међу глаголима на *-ти* именице *маји*, *скуји*, редни бројеви *девети*, *десети* и др., међу придевима на *-ов* именице *ошров*, *јрошрошров*, међу збирним именицама на *-ад* именице *комад*, *номад*, *обад*, *слад* и др., да и не помињемо остале случајеве у којих разликовање морфолошког типа и иначе неће бити једноставно (исп. *ода*, *ода* (I, 54), *слемо*, *илимб*, *мимо*, *мимо*, *днимо*, *тиримб* (IV, 296), *виш*, *виш*, *виш*, *афидавиш*, *алфавиш* (IV, 405), *какадљ*, *најорљду*, *вулвљдљ*, *нанду*, *урду*, *кљду*, *гу*, *рагљ*, *најобогљ*, *кашљљду*,

³ Свакако је, рецимо, штета што није искоришћен материјал Речника српско-хрватског књижевног и народног језика САНУ, нашег до сада најбогатијег речника савременог језика, иако су прва два тома његова била објављена неколико година пре штампања прве свеске Матешићевог речника, а трећи и четврти том док још нису биле одштампане све четири његове свеске.

⁴ У Речнику САНУ, на пример, за лексему *баја* налазимо низ значења и то само са акцентом *баја*, односно *баја* и *баја* (у истом значењу) док облик *баја* није потврђен.

балихју, врху, ју (IV, 456) итд.). У оваквим и другим бројним случајевима неминовна ће бити трагања за ближним обавештењима по речницима, што не само да изискује посебан напор већ може бити и неуспешно с обзиром на то да је аутор уносио и речи из властите збирке за које се, дакле, потврде неће моћи наћи у постојећим речницима.

Одсуство ознаке врста речи, именичког рода, наставка за генитив у именица, личног наставка за презент код глагола, наставка рода у придева итд. чини податак о речи непотпуним и утолико што се, на пример, не може видети да ли је *a* у завршном слогу непостојано, каква је класификациона вредност глагола, акценатски тип речи и др.

Не чинећи, дакле, битан напредак у односу на неке друге сличне речнике који такође дају само пуки списак речи без икаквих других ознака, Матешкић је ипак у овом правцу учинио изванредан корак напред уводећи макар и само неколико идентификатора, али одмах ваља рећи — не баш најсрећније искоришћених, а понекад и на штету вредности речника.

Један од таквих идентификатора је експонент ^{pl} за који аутор вели да га је стављао испред именица *pluralia tantum* као и испред таквих које се „знатно чешће употребљавају у плуралу него у сингулару, нпр. ^{pl}*виле*, ^{pl}*бескичмењаци*“ (св. I, стр. IX). Изједначавајући овиме две ситуације које у морфолошко-лексичком смислу нису једнаких вредности, није чудо што Матешкић није ни могао изнаћи јасан и чврст критеријум ни за употребу ознаке ^{pl} а још мање за питање, много теже — које се од именица чешће употребљавају у множини а које опет у једнини, а тиме и — које од њих регистровати једнинским, а које множинским обликом у речнику. Отуда и недоследности које се огледају у неколико праваца. Ознака ^{pl} употребљена је, на пример, уз именице типа *виле, маказе, кола, враџа, ђанџалоне, димије, заушници* и сл., где је то сасвим оправдано, али и уз именице: *коре, бабуре, изоглосе, координате, свиће, красће, ефективне, козе, њразници, бернардиници, седмаци, њреци, њиџи, Турци, замисци, Англосаксонци, циџеле, шими-циџеле, њолуциџеле* и безброј других, што би, дакле, по аутору требало да значи да се оне и чешће употребљавају у плуралу (!), па су у том облику и унете у речник под слово Б, И. Ово би, међутим, било мање необично да Матешкић за неке од ових речи није регистровао и облик једнине (*циџела, кора, координата, свиџа, красџа, коза, њразник, бернардинац, њредак*) док за друге речи истих вредности (*шими-циџеле, бабуре, ефективне, Англосаксонци* и др.) једнински облик није у речник уносио. Исто тако од облика једнине именица: *џиџак, седмак, јариџ, лагариџа* и др. регистровани су и множински облици (*џиџици, седмаци, јариџи, лагариџе*)

а од именица истога ранга: *џајак*, *осмак*, *козмић*, *џејџмић*, *сиљејџарија* — множински облици су изостављени. С друге стране, експонентна ознака ^{pl} изостављена је у именица: *деца*, *џераја*, *власџела*, *браћа*, *собраћа*, *џолубраћа* и сл. (док је код именице *џлућа* стављена) као и код свих збирних именица на *-ад*, *-је* које не само што семантичким потенцијалом значе множину, већ су сврстане, силом прилика, међу друге лексеме на *-ад* и *-је* које не значе збирну множину (*назад*, *ошџад*, *хлад*, *џремлад*, *обзорје*, *џраскозорје*, *џозорје* итд.). Све ово не само што даје непотпуну, понекад и нетачну слику стања ствари већ, услед неједнаког приказивања јединских и множинских облика, неоправдано крњи или увећава фонд речи уз одговарајуће суфиксалне и гласовне завршетке и читав преглед чини непоузданим.

Још непоузданији нам се чини други идентификатор — експонент ^{ce}, односно (^{ce}) — који је Матешић увео код глагола, с објашњењем да први од њих означава глагол који се употребљава само у рефлексивној форми, а други — да се глагол употребљава и у рефлексивној и у нереклексивној форми, као нпр.: ^{ce}*надаџи*, (^{ce})*хвалџи*. Из овога би следило закључак да глаголи који су наведени без експонента знају само за нереклексивне облике. Међу такве, искључиво нереклексивне, на пример, Матешић је сврстао велики број оних за које се то никако не би могло тврдити (исп. *раскојчаџи*, *расџарчаџи*, *наковрчаџи*, *џрејоручаџи*, *џодсјећаџи*, *дохваћаџи*, *џробадаџи*, *исџробадаџи*, *заједаџи*, *исџријовиједаџи*, *изуједаџи*, *гледаџи*, *загледаџи*, *џрегледаџи*, *џрегледаџи*, *зауздаџи*, *обуздаџи*, *разуздаџи*, *наковрчаџи*, *гаћаџи*, *вријећаџи*, *облагаџи*, *изубијаџи*, *избријаџи*, *џресавијаџи*, *џребројаџи*, *залелујаџи*, *зајлакаџи*, *исјецкаџи*, *избоцкаџи*, *лујкаџи*, *џрскаџи*, *џоџрскаџи*, *исџрскаџи*, *љуљушкаџи*, *чејкаџи*, *очејкаџи*, *нагомлаџи*, *удебљаџи*, *исџрљаџи* и др. — да наведемо само неколико). За многе од њих потврде за рефлексивну форму није потребно тражити у речницима, јер се оне налазе и у властитом језичком осећању и у говорној пракси свакога ко се служи српскохрватским језиком.

Следећих неколико индикатора, односно графичких знакова и решења Матешић је употребио пре свега у циљу уштеде простора. Тако, на пример, речи је, као што сам вели, уносио сходно принципима новог правописа (упућујући на ортографске или изговорне варијанте у духу начина како то чини и Правописни речник), док је речи са рефлексима старог јата наводио само у једној, ијекавској форми. Ради лакшега сналажења у реконструкцији екавске варијанте, Матешић, сем што читаоца упућује на Правопис и граматичке приручнике, уводи експоненте: ^e за облике у којима ијекавском *и* одговара екавско *е*

(^ссијаџи = ек. сејаџи) или ијекавском ље, ње одговара екавско ле, не (^сљето, ^сњезан = ек. лето, нежан); уколико пред речју са овим позицијама таквог експонента нема, аутор вели да то значи да се односна реч употребљава само у ијекавској варијанти (као *уљђвуша*, на пример). Други експонент ^{ео}, опет, означава да фонемској групи ијел у ијекавском одговара екавско ео (^{ео}бијел = ек. бео), а експонент ^{ее} означава да у екавском изговору треба извршити две е замене (^{ее}биљешка = ек. белешка). У осталим случајевима упућивање на екавску варијанту изостаје.

За варијанте типа *истђорија* — *хистђорија* и сл. аутор вели да је уносио обе.⁵

Нисмо, међутим, сасвим уверени у то да одређење било само за ијекавске или само за екавске облике речи са рефлексом старог јата може имати свог оправдања, поготово у једном инверзном речнику, који, више од стандардног, треба да се одликује прегледношћу, комплетношћу, али исто тако и практичношћу. Разлога има више. Није, наиме, сигурно да ће на овај начин увек бити лако евидентно, нарочито за странце, шта је у појединим речима рефлекс старог јата, а шта није, па већ само то може изазвати дилеме, забуне и превиде. Познато је, сем тога, да свака ијекавска (какогод и екавска) форма, и ван позиција које је Матешић поменуо, нема одговарајућу екавску (односно ијекавску) форму, нарочито у разним изведеницама искористићеним у биолошким, зоолошким и др. термилошким називима, а и у оквиру других лексичких комбинација (исп. нпр. ијек. *гдјђико*, *гдјђкамо*, *иогдјђико*, *гдјђда* које немају исти паралелни облик у екавском; *гријђвица*, *гријђчница* којима у екавској варијанти одговарају — *грејалица*, *грејачица*; *гријђв*, *гријђуџи* за које нема потврда у екавској варијанти итд.⁶ а то се Матешићевим системом евидентирања у речима овога типа не види.

⁵ Говорећи о овоме у уводу, Ј. М. дословно вели: „Man findet also ijekav. *h̃etiја* und ekav. *h̃etiја*, ijekav. *ih̃o* und ekav. *ivo*, ijekav. *hist̃oriја* und ekav. *ist̃oriја*, ijekav. *m̃čji* und. ekav. *m̃čji*, ijekav. *tk̃d* und ekav. *k̃d*“ (I, VIII). Не можемо а да аутору не скренемо пажњу да је ово први пут, ваљда, да се у литератури варијанте овога типа проглашавају ијекавским или екавским. Двојак изговор оваквих и сличних лексема не само да нема ништа заједничког са екавизмом и ијекавизмом него у неким случајевима (као у случају двојаког изговора придева типа *мачји* и *мачији*) ни са географском одређењошћу нашег књижевног и народног језика, па се овакво „крштавање“ мора означити као сасвим неуобичајено и ненаучно.

⁶ Исп. и Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, s. v. гријђвица, гријђчница, грејалица, грејачица и др.

Иако није реч о покретном вокалу, могло би се, према евидентном критеријуму, очекивати да ће Матешкић на исти начин поступити и у приказивању наставка *-и* у придева односно придевских заменица на *-н/-ни*, *-к/-ки* и др. Он то, међутим, овде није учинио већ је облике са *-и* и облике без *-и* уносио посебно. Ово би, као принцип, било саввим прихватљиво да при томе није уочљива прилична конфузија и одсуство извесног ухватљивог критеријума у самом систему по коме је аутор регистровао краће односно дуже облике придева, што ову категорију речи чини, рекли бисмо, најслабијом страном Матешкићевог лексичког евидентирања.

Треба, истина, признати да лексикографу неће увек бити лако да, без сигурне документације, одреди који од појединих придева имају оба, а који опет само један, дужи или краћи облик. Ипак, извесне директне омашке или очигледни пропусти могли су се избећи пажљивијим конципирањем самога система и грађе коју изворни речници пружају. У том случају могла се избећи барем неуједначеност која се огледа, рецимо, у томе што су у Матешкића од једних придева (и то не увек с разлогом) показана оба облика док су од других придева истога типа или чак од сложених или простих облика тих придева (често такође без разлога) показани само краћи или само дужи облици. Тако, рецимо, од придева: *иџмен*, *неџмен* налазимо и дужи облик *иџменџ* и *неџменџ*, док од придева *идлужмен* дужи облик није унет; на исти начин неједнако су регистровани и следећи дублети: *иџужен* и *иџуженџ*, *дџиџужен* и *дџиџуженџ* (показана оба облика), али само — *судџиџужен* (дужи облик није унет); *рџен* и *рџенџ*, *једндрџен* и *једндрџенџ*, али само: *нерџенџ*, *другдрџенџ*, *иџдрџенџ*; *једндимен* и *једндименџ*, *исџдимен* и *исџдименџ*, али само: *бџимен*, *двдимен*; *идслен* и *идсленџ*, али само: *бџослен*, *зџослен*, *незџослен*, *иџрезџослен*; *блџжен* и *блџженџ*, али само — *иџреблџжен*; *иџрајан* и *иџрајнџ*, али само: *неџиџрајан*, *дугоџиџрајан*, *крџиџкоџиџрајан*; *идлџран* и *идлџрнџ*, али само: *субџиџолџран*, *бџиџолџран*; *идџиџисџан* и *идџиџисџанџ*, али само: *иџисџан*, *неџиџисџан*, *уџиџисџан*, *неџиџиџисџан*, *дџиџисџан*; *дрџиџиџивен* и *дрџиџиџивенџ*, *дрџиџиџивенџ*, али само: *наддрџиџиџивен*, *недрџиџиџивен*; *чџсџтан* и *чџснџ*, *иџрџчџасџтан* и *иџрџчџаснџ*, али само: *нечџасџтан*, *бџгчџасџтан*, *идчџасџтан*, *бџиџчџасџтан*; *крџсџтан* и *крџснџ*, али само — *уџнакрџсџтан*; *наџродан* и *наџроднџ*, али само: *неџнаџродан*, *иџроџиџунаџродан*, *иџросџиџонаџродан*, *иџроџиџив(у)наџродан* (краћи облици), односно само: *оџиџенџнаџроднџ*, *оџиџиџенџнаџроднџ*, *меџунаџроднџ* (дужи облици); *бџјан* и *бџјнџ*, али само — *двџбџјан*; *идкџјан* и *идкџјнџ*, али само — *блџагоџидкоџјнџ*.

Сличну ситуацију можемо запазити и у неким другим приликама: од придева *свѣшћенѝ*, *ѝредсвѣшћенѝ* забележени су и необичнији краћи облици: *свѣшћен* и *ѝредсвѣшћен*, од дужег облика *вјѣнчѧнѝ* показан је и краћи облик *вјѣнчѧн*, а *нѣвјѣнчѧн* само у том облику, док од дужих облика *крѣшћенѝ*, *некрѣшћенѝ* краћи облици *крѣшћен*, *некрѣшћен* нису унети иако су они не само обични већ и у семантичком погледу за нијансу различни од дужих облика, каогод и придеви *вјѣнчан* и *вјѣнчани* (исп. разлику између: *вјѣнчан кум* и *вјѣнчани кум*, *крѣшћен кум* и *крѣшћени кум*); у једних градивних придева, опет, такође су показане обе форме: *мѣрмеран* и *мѣрмернѝ*, *рѧжѣн* и *рѧжѣнѝ*, *дрѣвен* и *дрѣвенѝ*, *гвозден* и *гвозденѝ* док су од других бележене само краће: *лѧнен*, *злѧшћан*, *лѧмен*, *вѣнен*, *крѣнен*; од придева типа *хазарднѝ*, *дблѧснѝ*, *кдѧснѝ*, *ѝрѣчеснѝ*, *дѝроснѝ*, *ндснѝ*, *рефдѣрмѝранѝ* и сл. забележени су и краћи, у извесним случајевима унеколико необичнији облици, као: *хазардан*, *дблѧсћан*, *ѝрѣчесћан*, *дѝросћан*, *ндсан*, *рефдѣрмѝран*, док су у другом случају код придева истог или сличног типа забележени — или само краћи: *дѝман*, *сѧфѝрѧн*, *бѝсеран*, *ѣѧјан*, *дѣжурѧн*, *ѝдѣвѣсћан*, *сумѧран*, *узносан*, *сћѧндардан*, *рѣкордан*, *мднѣшѧран*, *ѝленѧран*, *лѝшѣрѧран* (мада су у неких обичнији управо дужи облици: *ѣѧјни*, *бѝсерни*, *сафирни*, *ѝовѣјесни*, *узносни*, *монѣшѧрни*, *ѝленарни* или су као: *димни*, *дежурни*, *мѝшѣрарни*, *рекордни*, *сћѧндардни* и сл. не мање обични од осталих придева регистрованих и у дужем облику) — или су приказани само дужи облици, као: *бѣздимнѝ*, *малддимнѝ*, *ѝдрѣфѝрнѝ*, *дѣрѧрнѝ*, *дѣрмѝранѝ*, *усненондснѝ*, *дгласнѝ*, *ѝдгласнѝ* и др.

Од облика на *-лик*/*-ликѝ* унети су краћи облици: *вѣлик*, *нѣвелик*, *ѝрѣвелик*, *двелик*, *ѝдвелик*, *рибдлик*, *младдлик*, *јѧјдлик*, *кдлик*, *човјекдлик*, *јѣдндлик*, *свѣколик*, *ондлик*, *ѣдлик*, *овдлик* (помињемо само неке), а од ових су са крајњим вокалом *-ѝ* показани само: *јѣдндликѝ* и *оноликѝ*, а остали су пренебрегнути иако су на исти начин обични, ако не и обичнији од краћих (као: *велики* и сл., на пример).

Већ само макар и на основу ових примера јасно је уочљиво непотпуно или непрецизно приказивање правога стања ствари што не може бити на корист квалитета речника.

Посебно ваља указати на то да је више доследности у бележењу краћих и дужих облика, где је то оправдано, требало очекивати у придева са непостојаним *a* у краћем а без њега у дужем облику, колико због другачије гласовне структуре завршног дела речи у таквих облика (исп. *блѧшћан* : *блѧшћни*), што је посебно важно за инверзни речник, толико и због акценатске разлике у неких придева ове врсте (исп. : *мѧсћан* : *мѧснѝ*, *злѧшћан* : *злѧшћнѝ*, *ѣѣжѧк* : *ѣѣшкѝ* итд.).

Оно што ће представљати највреднију, а у исто време и најспорнију страну Матешићевог речника свакако је његов труд на акценатској обради речи. Ово отуда што за сваког лексикографа акценат мора представљати посебну и изузетну тешкoћу и одговорност, с обзиром и на бројна још увек отворена питања која стоје у општесловенској, а нарочито српскохрватској акценатуацији. Отуда Матешићу треба признати посебну храброст што се, за разлику од неких других словенских инверзних речника, упустио и у ову област.

Сам аутор у уводу вели да се у свему послу управљао према акценатском систему Вука и Даничића, чинећи измене утолико што је означавао „старију” и „новију” ситуацију и показивао равноправне варијанте.⁸ Без акцената остављао је узвике, свезе и предлоге уколико се проклитички употребљавају, те случајеве који су проблематични, док је речи које су у ексцерпираним изворима биле без акцената делимично акцентовао сам.

О томе колико је у свему овоме успео исувише би се много могло говорити. Ми ћемо, илустрације ради, поменути само неколико случајева, углавном — начин акцентовања извесних типова страних речи и неких уобичајених сложеница.

Већ и само овакав оскудан преглед демантује унеколико принципе за које аутор вели да их се држао. Тако, на пример, поред стандардног новоштокавског акцентовања речи страног порекла, налазимо у Матешића и овакво акцентовање: *анданџије*, *монолџија*, *сипарлџија*, *инџиџија*, *ламбрџија*, *џасџ*, *салџије*, *суџије*, *балџу*, *ресџекџије*, *амбрџије* (углавном преузето из Клаићевог речника), што не представља дух нашег књижевног акцентовања, већ слику изврсног акцената који се, међутим, не може у нашем језику прихватити као књижевна норма, па је отуда требало показати (поред евентуално и изворног) следеће стање: *анданџије*, *монолџија* или *мондлџија*, *инџиџија*, *ламбрџија*, *џасџ*, *амбрџије* итд.

У погледу третирања сложеница може се запазити двојако одступање. У једном случају, од две књижевне варијанте, које региструје и сам Правопис, Матешић је унисио само једну, као: *југоџиџок*, *југоџиџочан*, *југоџиџочњаџ*, *сјевероџиџок*, *сјевероџиџочњаџ*, *југоџаџад*, *југоџаџадан*, *средњоџиџочан*, *сјевероџиџочан*, *грчкоџиџочњаџ*, *самоџуџава*, док дублетни акценат: *југоџиџок*, *југоџиџочан*, *југоџиџочњаџ* итд. не по-

⁸ Матешић није прецизирао шта подразумева под „старијом” и „новијом” акценатуацијом, а то се једва може одредити и прегледом самог материјала, јер он, на пример, *киломеџар* и *киломџар* показује као равноправне варијанте, а *џлекџромеџар* и *џлекџромџар* као новији односно старији тип акценатуације.

казује.⁹ У другом случају, могу се запазити одступања и од књижевног акцента забележеног у приручницима, као у примерима *раноранилац* (у Бука — *раноранилац*), *великомученик* (у Речнику САНУ *великомученик*), *йољојривредник* (у Правопису и другим изворима *йољојривредник*), *екстрадобити* (у Прав. и у Клаића *екстраддбйти*), *самдобмана* (у Прав. и др. изворима *самодбмана*), *самдоуданбси* (Прав. *самойдуданбси*), *самдодбрана* (Прав. *самоддбрана*), *йрдиуодбрана* (Прав. *йройуоддбрана*), *йрдиивойров* (Прав. *йройивдйров*), *йрдиивудар* (Прав. *йройивддар*), *йрдииводбрана* (Прав. *йройивддбрана*), *копйрареволюција* (Прав. *кднйрареволюција*) итд.

Има, дакако, и других случајева одступања, као и неких штампарских грешака, на чему се, међутим, нећемо даље задржавати. Нагласићемо само то да иако, очевидно, према Матешихевом акцентовању треба бити критичан и приступати му с резервом, општа слика коју је дао послужиће веома корисно, јер акценат, чак и некњижеван, уколико је аутентичан, може бити користан податак за испитивача и аналитичара.

Има још ствари о којима би се могло поговорити — као нпр. о недовољно критичном ексцерпирању Клаићевог речника и уношењу туђих речи као што су: *хајмве*, *еринг*, *блаумонтиаг*, *хициг*, *флајсиг*, *абферйишунг*, *шйтелунг*, *аускраунг*, *билдунг*, *ероберунг*, *глајхшалиунг*, *енйласунг* (у речнику Ј. М. погрешно наведено: *енйлазунг*), *фергайшерунг* и др., а које нису у нашем језику шире распрострањене; затим о неприкладности регистравања речи са непостојаним *a* у лексемама типа *концерти* : *концерай*, *објекти* : *објекай* и сл.; о одсуству бројних речи које је требало унети, као: *самоуђравање*, *самоуђрављач* (кад је већ регистровано: *самоуђрава*, *самоуђравни*), *електројривреда*, *визанйолог* (пошто је унето *бизанйолог*) и др.; о недоследностима у начину упућивања на некњижевни изговор појединих речи, штампарске смашке итд. — Ми, међутим, морамо истаћи да Матешихев речник и пред свих недостатака свакако представља напор вредан пажње и у свом часу, кад другог немамо, изванредан и драгцен прилог славистичкој науци и науци о језику уопште.

Уједно бисмо хтели, међутим, да нагласимо и то да задатак који су југословенски лингвисти себи поставили у погледу израде инверзног

⁹ Овде очевидно није у питању солидарисање Матешихево са једним схватањима по којима су силазни акценти и у овим ситуацијама супротни новоштокавском акценатском систему, јер у другим приликама налазимо у његовом речнику силазне акценте ван првог слога (као: *куйојрдаја*, *куйојрдајни* и др.). Чак и да је у питању састављачево опредељење, оно не би требало да утиче на то да се варијанте овога типа овом приликом игноришу.

речника ништа не губи у својој актуелности појавом овог речника. Напротив. Ново издање морало би бити не само без грешака и пропуста које налазимо у постојећем речнику, већ и у извесним правцима усавршеније и модерније конципирано. Он би, рецимо, према раније замишљеном пројекту (за који су нацрт у Београду дали др Ирена Грицкат-Радуловић и др Митар Пешикан) осим уназадног абсцедирања речи показивао и потребну идентификацију материјала. Идентификација извора указивала би на преглед фондова појединих речника (што је од битног значаја за утврђивање нормативних граница и закономерности), док би идентификација морфолошког типа речи допринела већој практичности и већој прегледности чињеничног стања у разним правцима. Сам фонд речи могао би се употпунити грађом из Речника САНУ и Института за српскохрватски језик у Београду (чиме би се увелико уобличио права слика стања нашег језика, боље засведочили поједини суфикси итд.). Речник би указивао и на екавску и на ијекавску варијанту, систематизовали би се елементи сложеница (без чега је проучавање ове значајне категорије речи отежано), посебно би се обратила пажња на број слогова и вокалску структуру речи (што је важно за идентификацију акцента, творбу речи, римовање) и др. Сва ова и друга могућа усавршавања допринела би појави једног не само новог већ у многим правцима оригиналног типа инверзног речника уопште.

Др Егон Фекејт